

Атаманенко Алла. Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність / Національний університет “Острозька академія”, Інститут дослідження української діаспори, Українське історичне товариство. - Острог: Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 2010. - 672 с.: іл.

Впродовж останніх двох десятиліть в українській історичній науці спостерігається посилення інтересу до вивчення української діаспори у світі взагалі та в окремих країнах зокрема. Досліджуються різноманітні аспекти цього суспільно-політичного і культурного явища вітчизняної історії, зростає кількість публікацій, присвячених здобуткам української історіографії в діаспорі, вкладу наукових інституцій і окремих учених з діаспори у галузі української історії. Свідченням цього є рецензована монографія декана факультету міжнародних відносин, директора Інституту дослідження української діаспори Національного університету “*Острозька академія*” Алли Євгенівни Атаманенко. Вона присвячена малодослідженій проблемі - діяльності Українського історичного товариства (УІТ). Хронологічно книга охоплює період з середини 60-х років ХХ ст., коли виникло Товариство, і до початку ХХІ ст. Поза сумнівом, зазначена тема є актуальною і заслуговує на фундаментальне наукове дослідження. Цінність праці А.Атаманенко полягає насамперед у тому, що вона показує еволюцію наукової, науково-організаційної і видавничої діяльності УІТ у зв'язку зі зміною історіографічної ситуації. Авторка також порушила у своїй праці низку інших важливих проблем, які досі майже не висвітлювалися. Серед них - започаткування Товариством всебічного вивчення життя та діяльності М.Грушевського, що утвердилося під назвою грушевськознавство.

Структура роботи обумовлена авторським розумінням предмета дослідження і складається із вступу, семи розділів, поділених на підрозділи, висновків, додатків, списку джерел і літератури та покажчика імен.

У вступі (С.7-19) авторка визначила актуальність проблеми, основні аспекти та теоретичні підходи до її розуміння, критерії періодизації діяльності УІТ, структуру (типологізацію) української закордонної науки та місце Товариства в ній, аргументувала вживання певної термінології (наукове життя, наукова установа, організація, “*материкова*” історіографія тощо), розрізнення понять “*еміграція*” та “*діаспора*” з урахуванням їх семантики та історіографічної традиції.

У розділі 1 “*Стан вивчення діяльності Українського історичного товариства та джерельний комплекс дослідження*” (С.20-74) подано широкий історіографічний огляд проблеми, окреслено напрямки і тенденції у її вивченні та інтерпретації. При опрацюванні історіографії А.Атаманенко застосувала хронологічний підхід, тематично поділивши праці попередників на 5 основних категорій: синтези, узагальнюючі і спеціальні дослідження, присвячені діяльності УІТ, рецензії на книжкові видання Товариства і праці його членів, персональні праці про життя і творчість окремих дослідників, де розглядається їх внесок у діяльність УІТ. Крім того, авторка виділяє низку бібліографій, що включають літературу про журнал “*Український історик*” і УІТ, а також покажчики публікацій журналу. Це дало їй можливість реконструювати основні історіософські, концептуальні, теоретико-методологічні засади праці українських зарубіжних істориків, їх здобутки і прорахунки у конкретно-історичних дослідженнях.

Джерельна база дослідження широка і різноманітна. По-перше, це документальні джерела - статuti, інформаційні та ділові матеріали, звіти з діяльності осередків УІТ, особисті документи членів інституції; по-друге, наративні джерела - публікації бюлетеню УІТ і журналу “Український історик”, епістолярій, спогади і щоденники, інтерв’ю з членами Товариства, бібліографії, біографії вчених тощо; по-третє, аудіовізуальні джерела, представлені фото- та фотодокументами. Широко представлені документи і матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Українського історичного товариства (Кент, США), Української вільної академії наук (Нью-Йорк, США), Світового конгресу українців (Торонто, Канада), Українського Діоцезіального Музею і Бібліотеки (Стемфорд, США), Кентського державного університету, бібліотеки Колумбійського університету та наукового центру Університету Мінесоти. У комплексі це дало можливість авторці виявити основні чинники і механізми діяльності УІТ, наукової праці його членів на тлі тогочасної історіографічної ситуації.

У розділі 2 “*Передумови та початки діяльності Товариства істориків*” (С.75-134) йдеться про соціокультурні умови функціонування української історіографії, сприйняття історії України західним науковим світом, провідні українські наукові установи напередодні створення журналу й УІТ та заснування “Українського історика” і Товариства істориків в діаспорі. Авторка охарактеризувала історіографічну ситуацію, що змінилася з кінця 20-х років ХХ ст., коли в Україні радянська історіографія з її “традиційною” (“російськоцентричною”) схемою історичного процесу стала виразником національної і політичної лінії комуністичної партії, тоді як в еміграції історики зверталися до концепції української історії М.Грушевського, що давала обґрунтування тягlosti історичного процесу на українських землях. Протистояння двох концепцій історії Центральної і Східної Європи мало політичний характер, оскільки концепція М.Грушевського заклала основи самоідентичності українців. Авторка пояснила причини поширення “російськоцентричного” підходу до вивчення історії цього регіону Європи в історіографіях європейських країн, США і Канади, звернувши особливу увагу на термінологічне питання, проблему наукового перекладу української історичної термінології мовами світу. Українські історики діаспори усвідомлювали свою місію збереження і продовження наукових традицій. Вони працювали на ниві національної історіографії не лише на протигагу радянським ученим, а й задля розвитку досліджень української історії на Заході. Історична наука стала важливою складовою діяльності провідних наукових інституцій - створеної у листопаді 1945 р. Української вільної академії наук (УВАН) і відновленого 1947 р. в Німеччині та США Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ), а також низки науково-дослідних інститутів і наукових установ. Саме тому на рубежі 50-60-х років ХХ ст. заснування поруч з існуючими неспеціалізованими виданнями наукового історичного журналу й історичного товариства було нагальною потребою української закордонної історіографії, а діяльність Товариства була спрямована на вивчення малодосліджених і фальсифікованих проблем історії України.

У розділі 3 (С.135-213) розкрито організаційні основи діяльності УІТ. Авторка аналізує статутні та програмні документи інституції, що визначали засади її функціонування - Комунікат (25 грудня 1964 р.), “обіжний” лист (28 травня 1965 р.), Статут (1967 р.). Існувало декілька варіантів Статуту, в тому числі й англомовний. Вперше він був зареєстрований у липні 1972 р. у штаті Колорадо, а останні зміни до нього прийняті 1991 р. Завдання Товариства, що формулювалися в “Українському

історичу” і “Бюлетені”, були пов’язані з потребою змін у його діяльності в зв’язку з відповідною історіографічною ситуацією. Авторка характеризує структуру Товариства, що складалася з Управи (голова, його заступник, секретар-скарбник або ексекутивний секретар), Загальних зборів, Контрольної і Номінаційної комісії, осередків (клітин, представництв) УІТ і його журналу у різних містах і країнах; формування і склад архіву Товариства, що був створений для збереження поточних справ, листування, біографічних і бібліографічних матеріалів своїх членів; фінансове забезпечення УІТ, що складалося з передплат на журнал, членських внесків та пожертв (акції по збиранню коштів, лотереї, розпродаж подарованих книг тощо) без жодних державних дотацій; конференційну і видавничу діяльність, організацію наукових конкурсів з метою стимулювання праці дослідників.

У розділі 4 “Члени УІТ як репрезентанти української історіографії: покоління, взаємовідносини, оцінки” (С.214-259) аналізуються склад Товариства (науковці і любителі історії), умови і мотивації діяльності вчених, характеризується питання взаємовідносин й організації взаємодопомоги між науковцями. Рівень співпраці між ними, на думку А.Атаманенко, визначався заангажованістю в західному науковому світі, ступенем володіння українською мовою, пріоритетами у виборі середовища наукової праці. У Товаристві були об’єднані представники, які проживали в різних країнах, належали до різних поколінь і наукових інституцій, були виховані в різних умовах, мали різний досвід спілкування. Об’єднуючим фактором для них в першу чергу став журнал “Український історик”. Авторка стверджує, що історики діаспори були добре ознайомлені з доробком материкових науковців та оцінювали стан української історіографії в УРСР в цілому об’єктивно.

У розділі 5 “УІТ на форумах української та світової науки: інституції, зустрічі, співпраця” (С.260-378) йдеться про взаємодію українських, українознавчих інституцій, неукраїнських наукових установ і УІТ та організацію Товариством наукових конференцій. Авторка акцентує увагу на співпраці УІТ з такими науковими інституціями, як Українське генеалогічне і геральдичне товариство, Українська наукова фундація, Наукова рада при Світовому конгресі вільних українців, Український науковий інститут Гарвардського університету, Український соціологічний інститут, а зі змінами в Україні на рубежі 80-90-х років ХХ ст. - з материковими вченими та інституціями, що сприяло зближенню гілок української історіографії.

УІТ проводила спільні наукові конференції з УВАН у США і Канаді, НТШ в Європі та НТШ в Америці, Українським вільним університетом, Українським документально-дослідним центром, Канадським інститутом українських студій Альбертського університету та іншими. Найбільшого розголосу в науковому світі набули конференції, присвячені відзначенню 1000-ліття хрещення України-Русі, ювілеям УІТ, пам’яті українських істориків М.Грушевського, Д.Дорошенка, історії українсько-німецьких відносин, конгреси Міжнародної асоціації українців. Висвітлено співпрацю Товариства з Американською історичною, Американською та Канадською славістичними асоціаціями, що давало можливість проводити окремі українознавчі сесії під час з’їздів та конвенцій асоціацій.

Наступний розділ (С.378-502) присвячено видавничій діяльності УІТ. Найбільше уваги приділено головному видавничому проекту Товариства журналу “Український історик”, який спочатку видавався як історичний бюлетень, а за півтора року перетворився на фаховий науковий журнал (історичний, а з 1985 р. українознавчий). Показана роль головного редактора видання Л.Винара, членів редколегії

М. Антоновича, О. Домбровського, О. Оглоблина у становленні журналу. Високий фаховий рівень видання, залучення неукраїнських дослідників та індексація публікацій журналу у таких провідних реферативних виданнях, як *“Historical Abstracts”*, *“History and Life”*, *“Bibliography of Slavic and East European Studies”*, перетворило *“Український історик”* на фактично єдиного представника україномовної історіографії в світі. Другим видавничим проектом УІТ був Бюлетень, що виходив двома серіями - 1967-1972 рр. за редакцією Р. Климкевича, і з 1990 р. - за редакцією Л. Винара. Він виконував інформативно-комунікативну функцію і слугував засобом зв'язку між членами Товариства. Відзначена роль УІТ у виданні *“Історичного атласу України”*, книжкових серій *“Грушевськіана”*, *“Історичні студії”*, *“Мемуаристика”*, *“Монографії”*, *“Українські вчені”*, *“Українсько-єврейські студії”*. Авторка зауважила, що деякі з видавничих ідей нині реалізуються в Україні (біографічний довідник *“Українські історики ХХ ст.”*, енциклопедично-довідкові видання з історії України та інші).

У розділі 7 *“Грушевськознавство як один з провідних напрямів діяльності товариства”* (С.503-538) охарактеризовано передумови започаткування систематичного наукового дослідження постаті М. Грушевського, показана роль УІТ у вивченні біографії, діяльності та наукової спадщини історика, акцентовано увагу на співпраці УІТ, істориків діаспори з материковим дослідниками - представниками музеїв, академічних установ і вищої школи.

У висновках (С.539-546) авторка підсумовує викладене при аналізі генези та розвитку Українського історичного товариства, стверджує, що створення УІТ розв'язало кілька важливих завдань інституалізації української науки в діаспорі, а саме Товариство відіграло помітну роль у розвитку української історіографії.

У додатках (С.547-564) подано установчі та ділові документи УІТ, які ілюструють основні засади і чинники діяльності Товариства, листи, запрошення, звернення до передплатників, схему структури грушевськознавства як міждисциплінарної науки, запропоновану Л. Винаром.

Наприкінці роботи подані список джерел і літератури (1143 позиції), покажчик імен, світлини членів Товариства, фото друкованих видань УІТ та список скорочень.

Відзначаючи достоїнства рецензованої монографії, слід висловити побажання й уточнення. Авторці варто було б додати географічний покажчик, оскільки УІТ мало чимало своїх осередків у багатьох містах і країнах. Це значною мірою підвищило б інформативність праці. У прізвищі відомого німецького філософа пропущена одна літера (С.85). Замість Г[еорг].В.Ф.Гегель зазначено В.Ф.Гегель.

Безперечно, вихід у світ монографії з історії Українського історичного товариства є помітним явищем української історіографії. Авторкою залучено до наукового обігу велику кількість невідомих раніше джерел з історії УІТ та *“Українського історика”*. Саме тому рецензована монографія заслуговує на увагу читачкої аудиторії, вона виконана на належному кваліфікаційному рівні і стане у нагоді не тільки науковцям у галузі української історії, історії української діаспори, історіографії, джерелознавства, спеціальних історичних дисциплін, а й викладачам, студентам та всім, хто цікавиться історією української історичної науки другої половини ХХ - початку ХХІ ст.